

УДК 340.12

О.С. ГОЛОВАЩЕНКО, канд. юрид. наук, ст. наук. співр., НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ключові слова: соціальна правова держава, глобалізація, європейська інтеграція

Розвиток європейської інтеграції, так само як і процесів глобалізації, є складними елементами сучасності, що відбиваються на інституціональній структурі та організації країн. При цьому глобалізація виступає не лише як економічний процес, але й відображає політичні, соціальні, культурні трансформації. Такі зміни не можуть не впливати на контури моделі соціальної правової держави.

На сучасному етапі державно-правового розвитку завдяки роботам вітчизняних правознавців [1–3] здійснено концептуальне уточнення положень теорії стосовно умов і потреб її реалізації в Україні. Разом із тим, слід визнати, що проблематика соціальної держави також у цілому достатньо широко висвітлена в сучасній науковій літературі [4, с.40–48; 5, с.158–167]. Однак запровадження соціального виміру європейської інтеграції, поширення процесів глобалізації, обумовлюють необхідність і актуальність подальших досліджень у цій сфері. Висвітленню саме цих питань присвячена дана стаття.

Зміни, які відбулись наприкінці ХХ ст. в Європі, спричинили необхідність реформування соціальної держави. Як зауважують західні дослідники, чим складнішим стає державно-правове життя в Європі, тим сильніше зростає напруженість між національними державами та наднаціональними європейськими інституціями, що вимагає відповіді на питання: якою має бути майбутня Європа, концепція якої формується, з одного боку, під впливом федералістських поглядів, а з іншого – невгамовним національним егоїзмом [6, с.40].

Нині стає дедалі очевиднішим, що сучасний етап розвитку соціальної державності відбувається під значним впливом вимог глобалізації світової економіки. У сучасній науковій літературі термін «глобалізація» використовується в різних аспектах. По-перше, як економічне явище, а саме як інтеграція національних ринків, суспільств і культур, що поширюється у зв'язку з технологічним розвитком (вдосконалення електронних комунікацій, транспорту, засобів масової інформації тощо). По-друге, для позначення суто політичного процесу усунення міждержавних бар'єрів на шляху транскордонного потоку товарів, послуг і капіталу. По-третє, для позначення набагато ширшого явища, що полягає у поширенні ідеології лібералізму в світовому масштабі [7].

У будь-якому випадку, через глобалізацію здатність національних держав самостійно формувати і реалізовувати власну соціальну політику зменшується. Крім того, пріоритетним напрямком внутрішньої і загальноєвропейської політики стає підвищення конкурентоспроможності національних економік, що закономірно потребує скорочення соціальних витрат, певного обмеження соціально-економічних прав людини [8, с.60]. Тому національним державам доводиться пристосувати свою національну стратегію соціально-економічного розвитку до глобальних вимірів. Можна констатувати, що в умовах глобалізації політика соціальної правової держави має важку неоднозначну позицію. З одного боку, держава повинна витримати вимоги глобалізації, що надходять ззовні, повинна враховувати побажання та пропозиції інших урядів, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, світового ринку і, відповідно з цим, ініціювати та здійснювати політичні, економічні та соціальні перетворення. З іншого боку, вона повинна забезпечити своїм громадянам умови для підвищення добробуту, захистити їх від негативних аспектів глобалізації, від втрат, пов'язаних з адаптацією до світового ринку.

Разом із тим, останнім часом спостерігається усвідомлення необхідності не згортан-

ня, а саме удосконалення та розвитку існуючих моделей соціальної держави саме на національному рівні. Прихильники цього підходу пропонують перейти від політики «соціальних витрат» до політики «соціальних інвестицій», тобто збільшити фінансування та спонукати людей до здійснення у разі необхідності можливих перекваліфікаційних заходів, замість виплати компенсацій тим, хто не має трудових прибутків [9, с.8]. Західні науковці вважають доцільним проведення межі між інвестиціями та витратами, адже воно засвідчує, що «розумна» держава загального добробуту має займатися не лише наданням пільг, але й інвестиціями у людський та соціальний капітал [10, с.196]. Цього ж погляду на сучасну цивілізовану державу додержуються і вітчизняні дослідники. На їх думку, вона повинна стати модернізованим варіантом держави добробуту, на яку покладена креативна роль у суспільному розвитку. Для такої моделі використовується назва «держава соціальних інвестицій». Остання «латає дірки», пом'якшує суспільну нерівність, а також відкриває нові можливості і заохочує ініціативу, творчість особистості [11, с.35].

Зміна очікувань від соціальної держави полягає у тому, що на перший план висувається нове завдання – навчання, професійна підготовка, перепідготовка і орієнтація населення на участь у продуктивній праці, що, з одного боку, ідеально вписується в неоліберальні концепції «самопоміги» і «підвищення конкурентоспроможності всього суспільства», з іншого – виглядає досить людиноцентрично, оскільки відповідає завданням розвитку людського потенціалу. Так, англійський варіант класичної соціальної держави з його диференціацією професійних пенсій, яка стимулює освіту і науково-технічний прогрес, досить суттєвою роллю публічно-владних структур у здійсненні соціальних функцій і значною роллю структур громадянського суспільства розглядається як майже ідеальний варіант соціальної держави [12, с.36].

Достатньо поширеною є думка, що останні десятиліття були не найкращими для соціаль-

ної держави. Якщо з другої половини ХХ ст. в Європі активно посилювалася соціальна спрямованість держави за допомогою розвитку соціального законодавства, що призвело до становлення «держави загального добробуту», то останні двадцять років, особливо у 90-ті роки, має місце протилежна хвиля, коли посилювався тиск на соціально політику державу у кількох напрямках: ідеологічному, політичному, соціальному та економічному. Цьому сприяє і процеси інтеграції та глобалізації, які обумовлюють фінансові обмеження державного бюджету задля досягнення бюджетної рівноваги за рахунок скорочення соціальних видатків [13, с.82–83]. Найбільш захищеними від таких процесів виявилися країни Північної Європи, особливо Норвегія. Завдяки власним нафтовим ресурсам ця країна найменше залежить від глобалізації та політики ЄС, а отже, має змогу проводити самостійну незалежну політику в соціальній сфері.

У ідеологічній сфері останнім часом набуває ваги ідея корпоративної соціальної держави, коли державні компанії перетворюються на акціонерні, після чого оголошуються тендери на надання соціальних послуг, які виграють вже ці приватні компанії. Якщо держава обере курс на побудову саме такої моделі соціальної держави, можна допуститись думки, що це стане проявом певної кризи соціальної держави [13, с.87]. У свою чергу нідерландські дослідники розглядають модель розвитку Нідерландів як приклад вдалої модернізації держави загального добробуту, її пристосування до нових економічних обставин. На їх думку, нідерландська «польдермодель» (polder model), у якій консультація уряду з профспілками та роботодавцями відіграла головну роль, є комбінацією конфесійного корпоратизму, ліберальної ринкової економіки, соціал-демократичної соціальної політики і державної інтервенції [14, с.423–424]. Тобто, йдеться про складний інституціональний розвиток, що охоплює політичні процеси та трансформації суспільної свідомості.

Високі темпи розвитку країн Центральної та Східної Європи (що визначається як рівнем

загальних економічних показників, так і рівнем доходу на душу населення) зовсім не виключають існування певних труднощів у вирішенні соціальних проблем. У контексті відповідних соціальних ускладнень окремі західні дослідники називають ці країни «передчасними державами «загального добробуту» [15, с.86–87]. І хоча вони швидше за все є передчасними насамперед з точки зору їх спроможності, аніж з точки зору завдань, потреб та очікувань населення, те саме стосується пострадянських країн, з тим лише зауваженням, що вони, порівняно з високорозвиненими країнами Заходу, мають ще більш обмежені матеріальні ресурси для проведення активної соціальної політики. Суттєву роль при цьому відіграє також якісна характеристика політичних режимів різних країн, що позначається на темпах і характері соціальних перетворень.

Наприкінці ХХ ст. у країнах Східної Європи виникло прагнення до здійснення нового соціально-економічного розвитку, основними напрямками якого були: індустріалізація та інформатизація суспільства, впровадження заходів щодо збереження довкілля, демократизація, підвищення соціального добробуту населення, забезпечення доступної якісної освіти і охорони здоров'я, розширення сфери свободи людини тощо. Водночас на прикладі східноєвропейських країн була доведена неефективність сліпого копіювання моделей модернізації країн Заходу, що підкреслило необхідність пошуку нових рішень. Власне шлях економічної лібералізації та політичної демократизації, який орієнтувався на запозичення моделей західних демократій, виявив цілу низку негативних наслідків, серед яких були такі, як стихійне соціальне розшарування та поляризація суспільства за рівнем прибутків, стрімке зменшення частки середнього класу, наявність національної і конфесійної неоднорідності населення, що стало однією з причин конфліктів, зростання апатії та відчуженості громадянського суспільства тощо [16, с.48].

Аналогічна ситуація склалася в Україні, де в процесі реформ фактично була реалізована

модель «державного корпоративізму ринкової орієнтації», яка у нашій державі характеризується радикальним перерозподілом економічної влади між панівними кланами, члени яких наближені або безпосередньо пов'язані з управлінською елітою. За умов існування такої моделі соціальні цілі та орієнтири держави реалізуються лише з метою забезпечення мінімальних потреб населення. Проте така соціально-економічна модель в разі слабкості центральної влади приречена втратити стабільність через інфляцію та стагнацію [11, с.37].

Проведений аналіз засвідчує, що різноманітність наукових підходів та значна кількість варіантів комбінації факторів, які визначають форми об'єктивації соціальної складової у тій чи іншій державі, обумовлюють розмаїття моделей соціальних держав, що майже виключає можливість їх зведення лише до одного варіанту класифікації. Більше того, постійний розвиток суспільства і держави обумовлює появу нових форм з одночасною трансформацією чи відмиранням вже існуючих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рабінович П. М. Соціальна сутність держави: теоретико-методологічні засади дослідження / П. М. Рабінович, Ю. Лобода // *Право України*. – 2001. – № 8. – С. 41–44.
2. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні : проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України : монографія / О. В. Скрипнюк. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 600 с.
3. Яковюк І. В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Яковюк Іван Васильович. – Х., 2000. – 199 с.
4. Яковюк І. В. Реалізація соціальної функції держави в умовах європейської інтеграції / І. В. Яковюк // *Державне будівництво та місце самоврядування* : зб. наук. праць. – 2004. – № 7. – С. 40–48.
5. Гуцель В. Г. Особливості реалізації соціальної функції держав-членів ЄС в умовах

розбудови соціального співтовариства ЄС / В. Г. Гуцель // Державне будівництво та міське самоврядування : зб. наук. праць. – 2004. – № 8. – С. 158–167.

6. Куперус Р. Магічне повернення соціал-демократії. Вступ // Європейська соціал-демократія: Трансформація у прогресі : пер. з англ. / за ред. Р. Куперуса, Й. Кендела. – К. : Основ. цінності, 2001. – 508 с.

7. Кочетков В. В. Социальное государство и глобализация / В. В. Кочетков // Юриспруденция. – 2009. – № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravorggu.ru/2009_13/kochetkov_8.shtml.

8. Масленников А. А. Социальные аспекты глобализации и вызовы завтрашнего дня / А. А. Масленников // Социальное государство: концепция и сущность : докл. Ин-та Европы. – М. : Огни, 2004. – № 138. – С. 60–65.

9. Мысливченко А. Г. Перспективы европейской модели социального государства / А. Г. Мысливченко // Вопр. философии. – 2004. – № 6. – С. 3–12.

10. Ванденбрук Ф. Глобализация, неравенство та соціал-демократія / Ванденбрук Ф. // Європейська соціал-демократія: Трансформація у прогресі : пер. з англ. / за ред. Р. Куперуса, Й. Кендела. – К. : Основ. цінності, 2001. – 508 с.

11. Бульбенюк С. Десятиріччя здійснення

системної модернізації в Україні та Росії: досягнення та втрати / С. Бульбенюк // Людина і політика. – 2002. – № 1. – С. 33–40.

12. Родионова О. В. Историко-стадиальная типология социального государства на примере Великобритании / О. В. Родионова // История государства и права. – 2007. – № 1. – С. 36–37.

13. Антюшина Н. М. Скандинавский вариант социального государства / Н. М. Антюшина // Социальное государство: концепция и сущность : докл. Ин-та Европы. – М. : Огни, 2004. – № 138. – С. 82–83.

14. Бекер Ф. Голландська соціал-демократія – між Блером і Жоспенем // Європейська соціал-демократія: Трансформація у прогресі : пер. з англ. / Бекер Ф., Куперус Р. ; за ред. Р. Куперуса, Й. Кендела. – К. : Основ. цінності, 2001. – С. 423–424.

15. Даудерштадт М. Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі : пер. з англ. / М. Даудерштадт, А. Герритс, Д. Д. Маркус. – К. : Основ. цінності, 2000. – С. 86–87.

16. Тодика О. Концепція «відкритої держави»: проблеми здійснення народовладдя / О. Тодика // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 43–51.

Головащенко О. С. Розвиток соціальної держави на сучасному етапі / О. С. Головащенко // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 60–63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_12.pdf

Проведено аналіз впливу сучасних умов на розвиток соціальної правової держави. Розглянуто моделі соціальних держав різних країн Європи. Визначено, що постійний розвиток суспільства і держави обумовлює появу нових форм соціальних держав.

Головащенко О.С. Развитие социального государства на современном этапе

Проведен анализ влияния современных условий на развитие социального правового государства. Рассмотрены модели социальных государств разных стран Европы. Определено, что постоянное развитие общества и государства обуславливает появление новых форм социальных государств.

Golovashchenko O.S. Development of the Social Law State at the Modern Stage

The impact of current conditions on the development of the Social Law State was analyzed. Models of Welfare States in various European countries were considered. It was determined that the continuous development of society and the state gives rise to new forms of Social States.